

سنجش سواد اطلاعاتی کارکنان مشاغل خبری صداوسیما در عصر دیجیتال*

داود نعمتی انارکی^۱، حمید ضیایی‌پرور^۲، جعفر صادقی^۳

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۵/۱۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۷/۱۳

چکیده

با ظهور جامعه اطلاعاتی تغییرات چشمگیری در مفاهیم و ساختارهای جامعه به وجود آمده است. انفجار اطلاعات از یک طرف و پیشرفت‌های فناوری ICT و پیدایش رسانه‌های نوین از طرف دیگر چالش‌های جدیدی را در عرصه دستیابی، درک و استفاده اطلاعات، پیش‌روی فعالان عرصه خبر قرار داده است. لذا برنامه‌ریزان خبر یک رسانه برای دستیابی به اطلاعات به توانایی ویژه‌ای فراتر از سواد پایه‌ای دانش خبر برای رقابت رسانه‌ای و بقا در جامعه اطلاعاتی نیازمندند که از آن به‌عنوان «سواد اطلاعاتی» نام برده می‌شود. یکی از راه‌های ارتقای سطح سواد اطلاعاتی برنامه‌ریزان خبر، آگاهی از وضعیت سواد اطلاعاتی ایشان است. این پژوهش به ترسیم وضعیت سواد اطلاعاتی دبیران خبر و خبرنگاران معاونت سیاسی خبر صداوسیما با تأکید بر هفت مؤلفه تشکیل‌دهنده آن بر اساس مدل پاساداس پرداخته و عوامل مؤثر در ارتقای این مهارت را واکاوی کرده است. این تحقیق به روش پیمایش انجام شده و جامعه آماری آن دبیران خبر و خبرنگاران شاغل در معاونت سیاسی در تهران هستند و حجم نمونه بر اساس فرمول کوکران ۱۰۱ نفر تعیین شد. یافته‌های تحقیق نشان داد که: سواد اطلاعاتی دبیران خبر و خبرنگاران معاونت سیاسی صداوسیما فقط در مؤلفه‌های (تحلیل و ارزیابی اطلاعات، آگاهی پیرامون مسائل حقوقی، اخلاقی و استفاده اطلاعات) در سطح قابل قبولی قرار دارد؛ اما در مؤلفه‌های (تعریف نیاز اطلاعاتی، ادغام و یکپارچه‌سازی اطلاعات و جستجوی اطلاعات) در سطحی متوسط و همچنین در مؤلفه‌های (مهارت‌های مدیریت و سازمان‌دهی اطلاعات و استفاده مؤثر و تولید اطلاعات) در سطح پایینی قرار دارد و در مجموع، میانگین نمره سواد اطلاعاتی جامعه مورد مطالعه ۵۱/۶ است که در میانه دامنه ۰-۱۰۰ قرار دارد. مطالعات همچنین نشان داد آموزش دوره‌های زبان انگلیسی و کاربری کامپیوتر (ICDL) رابطه مثبت معناداری با سطح سواد اطلاعاتی دارد.

واژه‌های کلیدی

داده، اطلاعات، جامعه اطلاعاتی، سواد اطلاعاتی، دبیر خبر، خبرنگار

* این مقاله براساس نظر داوران، پژوهشی است.

۱. دانشیار گروه ژورنالیسم و خبر، دانشکده ارتباطات و رسانه، دانشگاه صداوسیما، تهران، ایران

nemati@iribu.ac.ir

hziaee@gmail.com

۲. دکترای علوم ارتباطات، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران

۳. کارشناسی ارشد روزنامه‌نگاری، گروه ژورنالیسم و خبر، دانشکده ارتباطات و رسانه، دانشگاه صداوسیما (نویسنده مسئول).

p2p313@yahoo.com

مقدمه

ظهور جامعه اطلاعاتی که انسان امروزی وارد آن شده، موجی است که همه ابعاد زندگی شهروندان را در بر گرفته است. تولید و اشاعه اطلاعات به مدد فناوری‌های نوین، محیط خاصی را به وجود آورده که به تبع آن تمام اجزای جامعه به خصوص سازمان‌های رسانه‌ای به اطلاعات و فناوری اطلاعات وابسته شده‌اند.

سداوسیمای جمهوری اسلامی ایران نیز به‌عنوان بزرگ‌ترین سازمان رسانه‌ای و تنها سازمان پخش گسترده^۱ کشور مانند سایر مؤسسه‌های رسانه‌ای در سراسر جهان، شاهد تغییرات فزاینده‌ای در نظام عرضه و دریافت اطلاعات است. دنیای اطلاعات و اخبار به قدری دچار تغییرات و پیشرفت‌های شگرف شده است که گویا خبرنگاران بر سیاره‌ای دیگر قدم نهاده‌اند.

در دهکده جهانی کنونی که عصر تغییرات شتابناک فناورانه و تکثر منابع اطلاعاتی است، به دلیل پیچیدگی روبه افزایش این شرایط، خبرنگاران با گزینه‌های اطلاعاتی متعددی در پژوهش‌های خبری، محل کار و زندگی شخصی یا سازمانی روبرو هستند. اطلاعات به‌طور فزاینده در محیط‌های شغلی، تحصیلی و زندگی آن‌ها به‌طور روزمره و در قالب رسانه‌های مختلف دیداری، شنیداری و متنی موجود است که از آن باعنوان انفجار اطلاعاتی یاد می‌شود.

دو انقلاب رایانه‌ای و انقلاب رسانه‌ای که منجر به پیدایش رسانه‌های جدید همچون اینترنت، موبایل، وب کستینگ^۲، آی‌پی‌تی‌وی^۳ و فناوری‌هایی چون بی‌سیم^۴ و پهن باند^۵ گردیده است، خبرنگاران و سازمان‌های رسانه‌ای را در معرض انبوهی از ابزار و مجاری ارتباطی قرار داده که وابستگی و مهارت‌های استفاده از آن‌ها را به دنبال داشته است. همچنین کمیت فزاینده و وجود گاه کیفیت نامطمئن اطلاعات، چالش‌های نوینی را از نظر دستیابی، ارزیابی، درک و استفاده از آن‌ها، پیش‌روی خبرنگاران قرار داده است که به آن آلودگی اطلاعات می‌گویند. پس برای مقابله با این تهدیدها به توانایی‌های ویژه‌ای فراتر از سواد پایه و دانش کلاسیک خبر نیاز است تا بتوان با تکیه بر آن به نتیجه مناسب دست یافت.

-
1. Broadcast
 2. Web Casting
 3. IP TV
 4. Wire Less
 5. Broad Band

اعتقاد بر این است که اگر رسانه‌ها بتوانند به‌درستی به کارکرد اطلاع‌رسانی خود عمل کنند، می‌توانند به‌عنوان ابزاری قدرتمند برای نفوذ در افکار عمومی عمل کنند (فرهنگی، نعمتی انارکی، ۱۳۹۴: ۱۱). در چنین شرایطی دانستن روش‌های جدید برای جمع‌آوری، تحلیل و استفاده از اطلاعات و در یک کلام «سواد اطلاعاتی» بسیار ضروری خواهد بود؛ تا افراد برای پیشبرد دانش خود توانایی لازم را برای تفسیر و یافتن ساختارهای اطلاعاتی داشته و مخاطبان خود را جذب کنند.

در جامعه رسانه‌ای امروز، خبرنگارانی موفق هستند که بتوانند اطلاعات بیشتری تولید کنند، بر داده‌های تولیدشده بیشتری تسلط داشته باشند، داده‌ها را با پردازش مناسب به اطلاعات تخصصی و فرآورده‌های اطلاعاتی مفید و قابل‌استفاده تبدیل و اطلاعات تولیدشده را به سهولت منتقل کنند؛ بنابراین آگاهی از سطح سواد اطلاعاتی دبیران خبر و خبرنگاران صداوسیما می‌تواند ما را در ترسیم وضعیت فعلی و نقاط ضعف آن یاری نموده تا با ارتقای آن به بهبود عملکرد دبیران خبر و خبرنگاران در انجام وظایف محوله کمک شود که خود به افزایش بهره‌وری رسانه در بلندمدت و همچنین ارتقای کیفیت اخبار و فضای اطلاع‌رسانی صحیح و مؤثر در جامعه می‌انجامد.

این پژوهش در نظر دارد تا با پاسخ به دو سؤال کلیدی زیر سطح سواد اطلاعاتی دبیران خبر و خبرنگاران معاونت سیاسی صداوسیما را مورد سنجش قرار دهد.

۱. سواد اطلاعاتی دبیران خبر و خبرنگاران معاونت سیاسی صداوسیما در کدام یک از مؤلفه‌های هفت‌گانه سواد اطلاعاتی در سطحی مناسب قرار دارد؟ و فرض بر این است که سواد اطلاعاتی افراد مورد سنجش در مؤلفه‌های هفت‌گانه برابر نیست.

۲. آیا بین فراگیری آموزش زبان انگلیسی و دوره‌های کاربری کامپیوتر ICDL با افزایش سطح سواد اطلاعاتی همبستگی وجود دارد؟ این سؤال به این فرض اشاره دارد که بین این دو متغیر همبستگی وجود دارد.

چارچوب نظری تحقیق

تحولات فناوری و جبر همگرایی رسانه‌ای

مارک پاستر از نظریه پردازان پست مدرنیسم در کتاب عصر دوم رسانه‌ها (۱۳۷۷) بیان می‌کند که، اکنون عصر اول رسانه‌ها را پشت سر گذاشته‌ایم و شاهد ظهور «عصر دوم رسانه‌ها» هستیم. در عصر اول، رسانه‌ها با انتشار دست اول اخبار، یک ارتباط «برتر» و یک‌جانبه برقرار می‌کردند و

به خصوص آنکه، نشر در انحصار تولیدکنندگان محدود و مصرف‌کنندگان بی‌شمار پیام‌ها بود؛ اما با ظهور عصر دوم رسانه‌ها تضاد انحصاری میان تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان پیام‌ها از بین رفت و نظامی مشترک از تولیدکنندگان، توزیع‌کنندگان و مصرف‌کنندگان به وجود آمد. عصری که به اعتقاد شکرخواه رسانه‌های آن با ویژگی‌هایی چون تعاملی بودن، جمع‌زدایی، ناهم‌زمانی، تمرکززدایی، ظرفیت باند، انعطاف‌پذیری، کاستن از زمان و همچنین گسترش دامنه پذیرش و کاستن از توزیع‌کنندگان پا به عرصه وجود گذاشتند (شکرخواه، ۱۳۷۹: ۱۲).

اینترنت با پهنه وسیع آن قابلیت‌های متفاوتی را به ارمغان آورده است. هنوز مدت‌زمان زیادی از پیدایش وب و وب ۲ نگذشته که اینک با پدیده وب ۳ روبرو شده‌ایم علاوه بر رایانامه^۱ فناوری‌هایی چون؛ آر.اس.اس^۲، پادکست^۳ (صدا یا ویدیوی ضبط‌شده که معمولاً می‌توان آن را از طریق اینترنت دریافت نمود) و اف.تی.پی^۴ (پروتکل انتقال پرونده) گستره جدیدی را فراروی عرصه دریافت و انتشار اخبار گذاشته است. امروزه وبلاگ‌ها، چت روم‌ها و شبکه‌های اجتماعی منبع منحصربه‌فردی برای کسب اطلاعات شده‌اند. پایگاه‌های اطلاعاتی و منابع مرجع به مدد اینترنت قابل دستیابی هستند. خبرگزاری‌ها، روزنامه‌های اینترنتی، سایت‌های خبری و ... به‌طور مستمر در حال اشاعه اخبارند. سرعت تولید و انتشار اطلاعات در فضای وب بر سرعت موتورهای جستجو پیشی گرفته به‌گونه‌ای که دستیابی اطلاعات در فضای سایبر، مفاهیمی چون جستجوی عمیق، راهنماهای موضوعی و پرتال‌های تخصصی را در پی داشته است. تلویزیون تعاملی دیجیتال با تلویزیون‌های اینترنتی که در بسیاری از کشورها استفاده می‌شود، این تسهیلات را فراهم می‌آورد که شما هر برنامه‌ای را که می‌خواهید سفارش دهید یا در نظرسنجی‌های تلویزیونی شرکت کنید؛ کاربردهایی نظیر: تلویزیون بر بستر شبکه^۵، برنامه‌هایی که تماشاگران به راه‌های

-
1. Email
 2. Really Simple Syndication
 3. Pod cast
 4. FTP (File Transfer Protocol)
 5. IPTV (Internet Protocol Television)

سنجش سواد اطلاعاتی کارکنان مشاغل خبری ... ❖ ۱۷۱

مختلف در آن شرکت دارند^۱، خرید تلویزیونی^۲، تماس تصویری^۳، ارتباط شخص به شخص^۴، بازی آنلاین^۵ و ... رؤیاهایی هستند که امروز به واقعیت پیوسته‌اند.

پیشرفت‌های شگرف در فناوری‌های ذخیره‌سازی و دریافت و توزیع این امکان را به وجود آورده که محتواهای مختلفی چون صدا، تصویر، داده، گرافیک و ... در قالب یک ساختار یکسان تولید، پخش و ذخیره شود و با طیف گسترده‌ای از فناوری‌ها مانند موبایل، تلویزیون و کامپیوتر قابل دسترسی باشد. این پدیده که همگرایی^۶ نام دارد. همگرایی در پنج عرصه: فناوری، اقتصادی، اجتماعی، سازمانی - فرهنگی و جهانی (دهکده جهانی مک لوهان) را رقم زده است. (Jenkin, henry, 2001: 9)

شکرخواه در کتاب روزنامه نگاری سایبر، جامعه اطلاعاتی و آزادی بیان (۱۳۸۴) یادآور می‌شود که در جهان امروز امکان همگرا شدن وسایل گوناگون ارتباطی فراهم شده است. انتخاب، ویرایش و توزیع اطلاعات هیچ‌گاه به‌سادگی امروزی برای روزنامه‌نگاران و به‌طور کلی برای همه متصور نبوده است.

در واقع عرصه خبر و رسانه‌های امروز به رویکردی فرا سازگارانه، مبتنی بر استفاده از انواع فرمت‌ها در تولید و ترکیب محتوا متمایل شده است. «بنابراین به‌ناچار و برای به‌روز شدن و نشان دادن ابعاد گسترده کار، باید به‌جای اصطلاح روزنامه‌نگاری و روزنامه‌نگار، اصطلاح رسانه‌نگاری و رسانه‌نگار را بکار ببریم» (ابطحی، ۱۳۸۵: ۳۱).

شکرخواه در همان منبع می‌آورد که در این نوع از روزنامه‌نگاری که در واقع محصول همگرایی رسانه‌ای است. متون، تصاویر ثابت و متحرک، صدا و تولیدات دیداری - شنیداری در مسیر ایجاد جنبه‌های جدیدی از بیان و تجسم بخشیدن به افکار و تجسم بخشیدن به خلاقیت انسان‌ها به‌کاربرده می‌شود.

چند مهارتی شدن مهم‌ترین چالشی است که خبرنگاران در دنیای رسانه‌ای امروز با آن مواجهه شده‌اند و این بدان معنا است که آن‌ها باید به‌راحتی بتوانند برای انواع رسانه‌های مختلف

-
1. Interactive TV
 2. TV Shopping
 3. Video Call
 4. Person to Person (P2P)
 5. Online Game
 6. Convergence

مثلاً برای مطبوعات، رادیو، تلویزیون، اینترنت، وبلاگ، پادکست، شبکه‌های تلویزیونی تلفن همراه، انواع وظائف رسانه‌نگاری را انجام دهند (ابطحی، ۱۳۸۵: ۳۲).

جان آستین استاد دانشگاه کوئینزلند استرالیا در نشست تخصصی ژورنالیسم همگرا که در صداوسیما برگزار شده بود (۱۳۸۷) عنوان کرد: در خبرنگاری سنتی به یک گروه خبری از جمله تصویربردار، صدابردار، دستیار و... نیاز است که پس از تهیه خبر و نیز صرف هزینه‌های سنگین برای تدوین خبر در استودیوها، مشکلاتی برای عوامل خبری فراهم می‌شد، اما اکنون یک خبرنگار با استفاده از نرم‌افزار پریمیر و دیگر نرم‌افزارها می‌تواند بخشی از کار تدوین را انجام دهد.

الزامات دنیای امروزی خبر طلب می‌کند «رسانه‌نگار در کمترین زمان ممکن و به راحتی بتواند یک خبر واحد را برای مطبوعات، رادیو، تلویزیون، اینترنت، وبلاگ، پادکست، شبکه‌های تلویزیونی تلفن همراه و ... (حتی به صورت مولتی‌مدیا) تنظیم و ارسال کند» (ابطحی، ۱۳۸۵: ۳۴).

استفان کوئین^۱ استادیار دانشگاه زاید^۲ توصیه می‌کند که روزنامه‌نگاران را آموزش دهید تا از اینترنت برای گردآوری خبر استفاده کنند؛ به آن‌ها موبایل و آموزش بدهید که چگونه از قابلیت‌های آن برای بهبود کار خبری استفاده کنند. برای اتصال به اینترنت به آن‌ها پول بدهید تا بتوانند از خانه نیز از اینترنت برای کار خبری استفاده کنند (Quinn, 2002: 114). هاوارد اونز معتقد است که سردبیران و روزنامه‌نگاران باید بیشتر به وب گرایش پیدا کنند و به زبان وب مسلط شوند. آن‌ها باید بدانند که آژاکس^۳ چیست و ایکس.ام.ال^۴ (زبان کدگذاری که هم انسان و هم ماشین بتواند بخواند)، اچ.تی.ام.ال^۵ (زبان استاندارد طراحی صفحات وب)، اچ.تی.تی.پی^۶ (پروتکل انتقال داده در شبکه جهانی وب)، آ.اس.اس^۷ (امکان جمع‌آوری اطلاعات) و ... به چه معناست (Owens, 2007: 22).

1. Stephen Queen
2. Zayed University
3. AJAX (Asynchronous JavaScript and XML)
4. XML (Extensible Markup Language)
5. HTML (Hyper Text Markup Language)
6. HTTP
7. RSS (Really Simple Syndication)

مهارت‌های اطلاعاتی یک ضرورت برای خبرنگاران

«اخبار وجود دارند تا حقایق را توزیع کنند» (Herbert, J, 1998: 265). هر موضوع خبری نتیجه تصمیمات گرفته شده درباره منابع، جمع‌آوری اطلاعات، صورت‌جلسه‌ها و ارتباط با عموم هست. حقایق به‌خودی‌خود هیچ معنا و مفهومی ندارند و این داستان‌های خبری هستند که قادرند حقایق را به اطلاعات تبدیل کنند (Bradley, 2003:13). خبرنگاران روایت‌هایی ارائه می‌کنند که ممکن است شهروندان عمومی و مردم به‌سادگی دسترسی به آن‌ها نداشته باشند. آن‌ها منابع را پیدا می‌کنند، پیشینه و دامنه اطلاعات و موضوع را می‌کاوند و این اطلاعات را با سبک‌ها و شیوه‌های خبرنگاری رادیو - تلویزیونی، اینترنتی و رسانه‌های چاپی می‌آمیزند و به مخاطبان ارائه می‌دهند.

اگرچه ماهیت غیرمتمرکز و مشارکتی ارتباطات دیجیتال در تنوع انتشار اطلاعات نقش دارد، اما نیاز به روش‌هایی برای ارزیابی صحت اطلاعات را موجب شده است که از سوی رژیم‌های رسانه‌ای به دلیل افزایش اخبار جعلی موردتوجه ویژه قرار گرفته است (Egelhofer & Lecheler, 2019: 99). درواقع گسترش اخبار جعلی در فضای رسانه‌ای کنونی، اهمیت سواد اطلاعاتی را بین خبرنگاران و کارکنان خبری یک رسانه دوچندان کرده است.

خبرنگاران روش‌های گوناگونی را برای کشف حقیقت به کار می‌برند. آن‌ها از روش‌های مشاهده، مصاحبه و فن‌های مستندسازی استفاده می‌کنند و در کنار آن برای جمع‌آوری داده‌های خود از سخنرانی‌ها، اجلاس‌های مطبوعاتی، آمار و گزارش‌های رسمی، پایگاه‌های داده، اطلاعاتیه‌ها و بخشنامه‌های دولتی، مطالب روابط عمومی‌ها، گزارش‌های رسانه‌ای و مطالب خبرگزاری‌ها بهره می‌جویند (Bradley, 2003:14). اغلب اطلاعات زیادی در دسترس است که برای استفاده از آن‌ها در یک داستان خبری با محدودیت‌هایی روبرو هستیم و این خبرنگار است که می‌بایست درباره اینکه کدام گزارش اشتباه است چه مقدار اطلاعات موردنیاز است، چه اطلاعاتی مهم‌تر است و چگونه این خبر را ارائه دهد (سبک و قالب رسانه) تصمیم‌گیری کند. داشتن اطلاعات وسیع و مطالعه مستمر در زمینه‌های مختلف با پشتوانه علمی غنی، فهم خبرنگار را از خبر آسان‌تر و قدرت مانور او را در نگارش و تنظیم خبر بیشتر می‌کند و زوایای دید او را در تهیه گزارش‌های خبری (به‌خصوص گزارش‌های انتقادی) وسیع‌تر کرده و توانایی او را در طرح سؤال‌های چالش‌برانگیز افزایش می‌دهد. اطلاعات ناقص یا غیرصحيح همواره یکی از مشکلات خبرنگاران بوده است. خبرنگاران در حال حاضر تأکید و تکیه زیادی به اطلاعات آنلاین دارند که می‌تواند نسبت به بعضی از منابع

اطلاعاتی قابلیت اعتماد کمتری داشته باشند. در این صورت نیاز به استانداردهای توسعه‌یافته ضروری است تا آن‌ها را در ارزیابی و تأیید دقت اطلاعات آنلاین یاری دهد. کارشناسی خبره اولین روش تأیید اطلاعات است به‌خصوص هنگامی که ما از منابع اینترنتی و سایت‌های جنجال‌برانگیز (غوغاسالار) استفاده می‌کنیم. جریان اطلاعات در نیوزروم‌ها فرایندی پیچیده است. در هر مرحله اطلاعات کم‌وزیاد می‌شود و یا تغییر می‌کند. دروازه‌بانان تصمیم می‌گیرند چه اطلاعاتی باید عبور کند و چه اطلاعاتی می‌بایست فیلتر شوند (Watson, J, 1998:111). بسیاری از نقش‌های دروازه‌بانی توسط دبیران خبر و خبرنگاران انجام می‌پذیرد و مسئولیت ایشان در جستجو و ارزیابی و استفاده از اطلاعات بیشتر می‌شود. آن‌ها به مهارت‌های تحلیلی و انتقادی برای پالایش و استفاده مؤثر از اطلاعات نیاز بیشتری نسبت به سایر مشاغل دارند (Garrison, B, 2000: 507). خبرنگاران (رسانه نگاران) همواره می‌بایست مطمئن باشند که بهترین روش جستجو، دستیابی، تأیید و استفاده از اطلاعات را در اختیار دارند تا بتوانند به اطلاع‌رسانی صحیح و به‌موقع اقدام کنند.

جدول ۱. برخی تحقیقات پیشین

محقق	عنوان پژوهش	اهداف و نتایج
Loo, A. (2006)	یک مدل برای توسعه درس سواد اطلاعاتی: چشم‌اندازی به دانشگاه هنرهای آزاد	شناسایی و معرفی عوامل مورد نیاز در طراحی درس سواد اطلاعاتی.
Tanner, A. Pierce, S Pravikoff, D. (2004)	آمادگی برای ثبت مشاهدات بالینی: نیازهای سواد اطلاعاتی برای پرستاران در ایالات متحده	بررسی میزان سواد اطلاعاتی پرستاران و سرپرستان و فاصله آنان با شرایط ایدئال. نقش سواد اطلاعاتی در ارتقاء مهارت‌های تعیین، تشخیص، ارزیابی مشاهدات بالینی بیماران و همچنین بهبود خدمات پرستاری.
Otike Japheth, (1999)	نیازهای اطلاعاتی و رفتارهای اطلاع‌یابی حقوق‌دانان انگلستان: یک مطالعه موردی	منابع اطلاعاتی مورد نیاز حقوق‌دانان لندن و میدلنز

در جدول شماره ۱ به سه نمونه از تحقیقات انجام‌شده در خصوص سواد اطلاعاتی اشاره شد که نشان می‌دهد این موضوع در رشته‌ها و مشاغل دیگر نیز از اهمیتی ویژه برخوردار است.

مفهوم سواد و جنبه‌های مختلف آن

محور اصلی در پیشرفت و توسعه هر کشور رشد و تعالی انسان‌ها و آشنایی آن‌ها با مهارت‌هایی است که بتوانند به بهترین شکل با یکدیگر ارتباط برقرار کنند. خود را برای ایفای نقشی سازنده و اصیل در جامعه آماده سازند. توسعه هر کشور مستلزم پرورش شهروندانی است که از سواد مفید و کافی برخوردار باشند. واژه سواد، مفهومی است با وجوه بسیار که دیدگاه‌ها و نظر متخصصان درباره آن و انتظاراتی که از شخص باسواد می‌رود، متفاوت است.

یونسکو در سال ۱۹۷۸ مفهوم باسواد کارکردی را ارائه کرد، مطابق این تعریف فرد باسواد کسی است که پس از کسب مهارت‌ها و معلومات اساسی بتواند به‌وسیله آن در فعالیت‌های اجتماعی که مستلزم داشتن آن مهارت‌ها است، به نحو مؤثری شرکت جوید و با استفاده از توانایی‌های خواندن، نوشتن و حساب کردن برای رشد خود و جامعه گام بردارد.

از وجوه کارکردی سواد می‌توان به سواد رسانه‌ایی، سواد بصری، سواد رایانه‌ای و سواد شبکه‌ای اشاره کرد که در کنار مفهوم سواد اطلاعاتی در جامعه امروزی ما مطرح است.

سواد بصری: توانایی فهمیدن معنای تصویر، یکی از مهارت‌های مهم انسان است. این توانایی با عمل دیدن پرورش می‌یابد در ضمن این که پیوند میان تجربیات بینایی با تجربیات سایر حواس، ذخیره‌های ذهنی فرد را در خوانش اثر و درک معنای تصویر غنی‌تر می‌سازد. «سواد بصری» به این مهارت انسانی در فهم و ترجمه تصویر اطلاق می‌شود. البته این درک عموماً از نوع آگاهانه است و گونه‌های مختلف بازنمایی تصویری و قواعد بصری برای درک عملکرد و معنی آن‌ها، در حیطه دانش سواد بصری قرار می‌گیرد (Rock man, I. F, 2002).

زمانی که ما باسواد بصری به عکس‌ها، تصاویر یا نمودارهای رایانه‌ای نگاه می‌کنیم ما متکی به ادراک قبلی خود از جهان برای درک تصاویر بصری هستیم. سواد بصری به‌عنوان توانایی درک و استفاده از تصاویر شامل توانایی فکر، یادگیری و توصیف برحسب تصاویر تعریف می‌شود. (Barden, R.A, Hortin, 1982)

سواد بصری ممکن است به سه بخش تقسیم شود:

یادگیری بصری، تفکر بصری و ارتباط بصری

یادگیری بصری به کسب تجربیات و بازسازی دانش فرد در تعامل با پدیده‌های بصری اطلاق می‌شود و تفکر بصری شامل توانایی سازمان‌دهی تصاویر ذهنی درباره شکل‌ها، خط‌ها، رنگ‌ها،

ترکیبات و ساختارها است (Wileman, R.E 1980). ارتباط بصری نیز به‌عنوان استفاده از نشانه‌های بصری برای بیان عقاید و ارائه معنی تعریف شده است.

سواد رسانه‌ای: سواد رسانه‌ای توانایی یک شهروند برای دسترسی، تحلیل و تولید اطلاعات و پیام‌های رسانه‌ای با نتایج خاص است. طرفداران سواد رسانه‌ای تأثیر تلویزیون، سینما، رادیو، فیلم و تصاویر متحرک، موسیقی، روزنامه‌ها و مجلات را بر زندگی روزانه ما پذیرفته‌اند. رسانه‌های دیداری و شنیداری و متنی همواره اطلاعاتی را فراهم می‌کنند که به سازمان‌دهی نظرات و اطلاعات، ایجاد، تقویت و اصلاح ارزش‌ها و نگرش‌ها، تشکیل توقعات و فراهم کردن الگوی عمل کمک می‌کند (Aufdrheide, 1993: 6).

ادیات مربوط به سواد رسانه‌ای بر باورهای درک شده افراد درباره رسانه‌ها تأکید دارد. توانایی مصرف انتقادی، سؤال و تجزیه و تحلیل اطلاعات؛ بنابراین، می‌توان پیش‌بینی کرد که صلاحیت درک شده افراد از سواد رسانه‌ای منجر به شناسایی بیشتر آن‌ها از اخبار جعلی می‌شود (S. Mo Jones, 2019: 1).

درواقع بخش از رویکرد سواد رسانه‌ای، بر توانایی افراد در شناخت اخبار جعلی متمرکز است. این رویکرد بر توانمندی افراد در تشخیص واقعیت‌ها از اخبار جعلی تأکید دارد (Flynn, Nyhan, & Reifler, 2017: 131).

سواد رایانه‌ای: سواد رایانه‌ای به‌طور کلی دانستن یا همان آشنایی با رایانه شخصی و توانایی ایجاد، تولید محتوا و دست‌کاری در اسناد و داده‌ها از طریق پردازش لغت (واژه‌پرداز)، برنامه صفحه گسترده، پایگاه داده‌ها و دیگر ابزارهای نرم‌افزاری است (Spitzer & other, 1998). کامپیوتر ابزاری جداناپذیر از زندگی و محیط شغلی ما شده است و توانایی ما برای یادگیری و پردازش اطلاعات را تسریع و بیشتر می‌کند.

سواد شبکه‌ای: مک کلور سواد شبکه‌ای را دانش و مهارتی ضروری برای شهروندان توصیف می‌کند و معتقد است دانش آموخته شبکه، فردی است که:

- به میزان و استفاده از منابع و خدمات اطلاعات شبکه جهانی آگاهی داشته باشد و بتواند انواع خاص اطلاعات را از طریق ابزارهای یافتن اطلاعات در شبکه بازیابی کند.
- بتواند اطلاعات شبکه را با ترکیب کردن آن با دیگر منابع دست‌کاری کند، آن را گسترش دهد یا از طرف دیگر ارزش اطلاعات برای موقعیت خاص را افزایش دهد.
- بتواند از سواد شبکه برای تحلیل و اتخاذ تصمیمات شخصی و کاری استفاده کند.

- درک صحیحی از نقش اطلاعات شبکه‌ای داشته باشد و بتواند از آن‌ها در جهت حل مسئله و ارتقاء توانمندی‌های فردی استفاده کند (81: McClure, 1993).

سواد اطلاعاتی: این اصطلاح برای اولین بار در سال ۱۹۷۴ توسط ژورکوفسکی^۱ رئیس انجمن صنفی اطلاعات در طرحی که به «کمیسون ملی علوم اطلاعات و کتابخانه‌ها» ارائه داد بکار برده شد. وی در این طرح از ضرورت نیاز جامعه به افراد باسواد اطلاعاتی سخن به میان آورد. بر اساس طرح ژورکوفسکی افرادی که روش‌های استفاده از منابع اطلاعاتی برای نیازهای شغلی و حرفه‌ای خود را آموزش دیده‌اند، دانش‌آموخته اطلاعات نامیده می‌شوند. این افراد فنون و مهارت‌های به‌کارگیری منابع اولیه اطلاعات و همچنین ابزارهای گسترده اطلاعاتی را برای حل مشکلات خود فرا گرفته‌اند (Forest, 2008).

دو سال بعد بورچینال در سال ۱۹۷۶ طی مقاله‌ای که در همایش دانشگاه A&M تگزاس ارائه داد، پیشنهاد کرد: برای تبدیل شدن به باسواد اطلاعاتی نیاز به یک سری مهارت‌های جدید است. این مهارت‌ها شامل دستیابی، به‌کارگیری و استفاده از اطلاعات موردنیاز برای حل مشکل و تصمیم‌گیری کارآمد و مؤثر است (Burchinal, 1976). برای سواد اطلاعاتی تعاریف مختلفی ارائه شده است اما هسته تمام این تعاریف مجموعه مهارت‌هایی است که جستجو، بازیابی و تحلیل اطلاعات و همچنین تشخیص اطلاعات معتبر و غیر معتبر را برای افراد امکان‌پذیر می‌سازد.

باسواد اطلاعاتی فردی است که توانایی تشخیص نیاز اطلاعاتی خود را دارد و می‌تواند به جایابی، ارزیابی و استفاده مؤثر از اطلاعات موردنیاز بپردازد و نحوه یادگیری را فراگیرد. چنین فردی از سازمان‌دهی اطلاعات آگاهی دارد، به طوری که دیگران نیز می‌توانند از وی فراگیرند. سواد اطلاعاتی را می‌توان هنری دانست که گستره آن را می‌توان از توانایی دسترسی به اطلاعات تا انعکاس انتقادی ماهیت اطلاعات، دانست. جزء لاینفک مفهوم سواد اطلاعاتی توانایی تحلیل و فهم هر چیزی است که شما بر روی صفحه یا تصویر تلویزیون، پوسترها، تصاویر و دیگر عکس‌ها می‌بینید و توانایی فهم چیزی که می‌شنوید، است. اگر ما قرار است سواد اطلاعاتی را آموزش دهیم باید به فراگیران نحوه دسته‌بندی کردن، تشخیص، انتخاب و تحلیل پیام‌هایی را که ارائه می‌شود، بیاموزیم (Katz, 2007). در دو توضیح آخر پیوندهای مفهوم سواد

1. Zhurkovsky

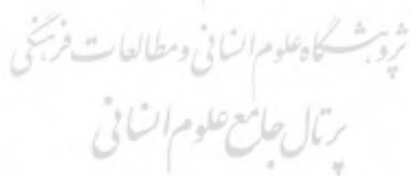
2. NCLIS

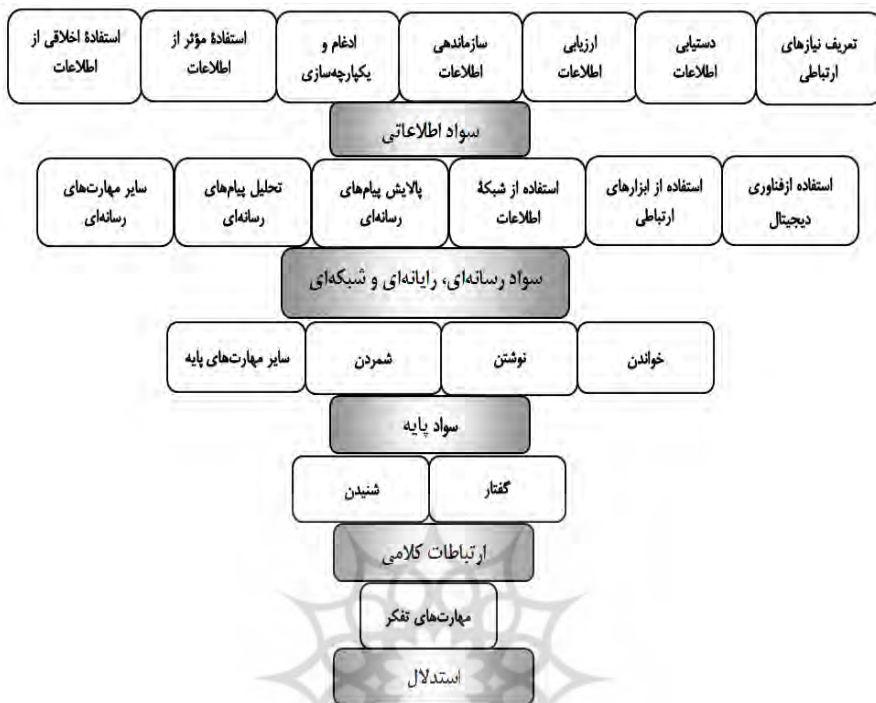
اطلاعاتی باسواد بصری و رسانه‌ای و رایانه‌ای کاملاً مشهود است؛ با این وجود، «رویکرد عملگرایی به سواد اطلاعاتی نسبت به مبنای و جنبه‌های زیربنایی مانند تفکر انتقادی و تحلیلی و اهمیت وافر مهارت‌های فناوری اطلاعات، نکته‌ای است که در اکثر منابع انتشار یافته در این حوزه مشهود است» (یاری، ۱۳۹۰: ۱۸۳).

برخی از صاحب‌نظران مطرح کرده‌اند که نسل جوان دارای مهارت‌های اطلاعاتی بالایی هستند، اما این فرض صحیح نیست. برویک معتقد است که نسل امروزی برخلاف نسل گذشته خود با وجود در اختیار داشتن ابزارهای قدرتمند اطلاعاتی درک کمتری از اطلاعات دارد (Breivik, 2005).

پاساداس^۱ در تبیین جنبه‌های مختلف سواد، هرمی وارونه ارائه می‌کند که سواد اطلاعاتی در قله این هرم قرار دارد (Catts, Lau, 2008:47).

اسپیترز، کالین و لو معتقدند هرکدام از مفاهیم سواد رسانه‌ای، شبکه‌ای، بصری و کامپیوتری بر جنبه‌ای از مهارت‌های انسان امروزی اشاره دارند و مؤلفه‌های مورد تأکید سواد اطلاعاتی مشتمل بر سایر مؤلفه‌های مفاهیم دیگر سواد است. به عبارت دیگر سواد اطلاعاتی، مفهومی عام از سواد است که سایر جنبه‌های دیگر سواد را نیز در برمی‌گیرد (Spitzer & other, 1998).

نمودار ۱. هرم وارونه پاساداس

مؤلفه‌های عملکردی

فناوری دروازه‌ای است که از طریق آن به اطلاعات می‌رسیم. امروزه این باور وجود دارد که مهارت‌های اطلاعاتی افراد اعم از مهارت‌های حل مسئله و تفکر انتقادی از دانش افراد به سخت‌افزار، نرم‌افزار و شبکه نشأت می‌گیرد. از طرف دیگر این فناوری‌ها، رسانه نگاران را با چالش کمیت فزاینده اطلاعات که اغلب اعتبار آن‌ها مورد تردید است روبرو کرده است. به همین دلیل صاحب‌نظران توسعه بر این نکته متذکرند که فقط پیشرفت فناوری به برآورده شدن نیازهای اطلاعاتی منجر نمی‌شود بلکه افراد به مهارت‌های مختلفی نیازمند هستند که به وسیله آن توانایی جایابی، دستیابی، ارزیابی و استفاده مؤثر از اطلاعات را داشته باشند و بتوانند این مهارت‌ها و توانمندی‌ها را در بستر فناوری به کارگیرند. این مهارت‌ها را می‌توان همان سواد

فناوری اطلاعات و ارتباطات دانست که شکل نوین سواد در قرن حاضر است و حائز اهمیت است.

به همین منظور در آگوست (۲۰۰۳)، مؤسسه خدماتی سنجش آموزش^۱ اقدام به اجرای طرحی ملی جهت ارزیابی سواد فناوری اطلاعات و ارتباطات در آموزش عالی با مشارکت هفت دانشگاه و دانشکده ایالات متحده امریکا تحت سرپرستی اروین کتز^۲ محقق ارشد بخش تحقیقات و توسعه مؤسسه ETS، نمود. طراحی و توسعه مدل بر مبنای روش‌های مشاهدات محور متمرکز گردید که یک رویکرد سامانمند جهت استخراج شواهد مؤلفه‌ها است. مشاهدات به دست آمده از طریق روان‌شناسان شناختی، متخصصان روان‌سنجی و کارشناسان موضوعی (کارشناسان علوم اطلاع‌رسانی، ارتباطات، کامپیوتر و آموزش و ...) برای طراحی و تدوین مدل نهایی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. اعضای کنسرسیوم بر تعریف سواد فناوری اطلاعات و ارتباطات ویرای سواد فناوری تأکید داشتند؛ زیرا امروزه افراد، به خصوص جوانان و نوجوانان که با اینترنت پرورش یافته‌اند ممکن است به صورت بالقوه با سواد فناوری آشنا بوده، حتی از اساتید، معلمان و والدین خود برتر باشند (Oblinger, 2005). ولی مطابق مطالعات و بررسی‌های صورت پذیرفته، شواهد متعددی وجود دارد که عدم توانایی ایشان را در استفاده مؤثر فناوری جهت پژوهش و ارتباط تأیید می‌کند.

سواد فناوری اطلاعات و ارتباطات^۳ می‌بایست بین اهداف سواد فناوری^۴ با سواد اطلاعاتی^۵ پیوند برقرار سازد. به عبارت دیگر: محیط‌های دیجیتالی + سواد اطلاعاتی = سواد فناوری اطلاعات و ارتباطات. این تلاقی اطلاعات و فناوری منجر به پیدایش نوعی از بی‌سوادی گردید. زیرا افراد می‌توانند به سرعت خود را با فناوری سازگاری دهند اما با همان سرعت نمی‌توانند به مهارت‌های اطلاعاتی و تولید اطلاعات دست پیدا کنند (Rock man, 2002).

تعریفی که اعضای کنسرسیوم ETS برای سواد فناوری اطلاعات و ارتباطات ارائه دادند منعکس‌کننده این نظر که سواد فناوری اطلاعات و ارتباطات همان سواد اطلاعاتی مورد نیاز برای عملکرد بهتر در یک جامعه فن‌سالار^۶ است.

1. ETS (Educational Testing Service)

2. Irvin R. Katz

3. ICT Literacy

4. Technological literacy

5. Information Literacy

6. Technological Society

سواد فناوری اطلاعات و ارتباطات توانایی استفاده مناسب فناوری، ابزار ارتباطی and/or برای حل مسائل اطلاعاتی به منظور عملکرد در یک جامعه اطلاعاتی است. این مشتمل برداشتن توانایی استفاده از فناوری به عنوان یک ابزار سازمان‌دهی و ارتباط با اطلاعات و داشتن درک بنیادی از مسائل حقوقی و اخلاقی پیرامون دستیابی و استفاده از اطلاعات نیز هست. در استاندارد ETS تمرکز بر این بود که چگونه افراد به جایی، سازمان‌دهی، استفاده و ارتباط اطلاعات در محیط‌های دیجیتال می‌پردازند (Katz, 2007).

با توجه به تعریف فوق، اعضای کنسرسیوم بر روی هفت مؤلفه عملکردی توافق کردند. مؤلفه‌هایی که بعضاً قرابت‌هایی نیز با سایر استانداردها مانند: آنزیل^۱ و ای.سی.آرال^۲ داشتند که عبارت‌اند از: مانند:

تعریف: فهم و بیان محدوده یک مسئله اطلاعاتی به منظور تسهیل در جستجوی الکترونیکی اطلاعات.

≠ تمایز دادن بین یک مسئله پژوهشی روشن، موجز و موضوعی از یک مسئله پژوهشی کلیشه‌ای ضعیف مانند مواردی که یا بیش از حد جامع و گسترده هستند یا آن‌هایی که پاسخگوی نیازهای اطلاعاتی نیستند؛

≠ پرسیدن از یک استاد و کارشناس که در خصوص یک تکلیف پژوهشی مبهم کمک نموده و ابهام‌زدایی نماید؛

≠ انجام جستجوهای مؤثر اطلاعات اولیه که به چهارچوب وضعیت تحقیق کمک نماید.

◀ **دسترسی:** جمع‌آوری و یا بازیابی اطلاعات در محیط‌های دیجیتال. منابع اطلاعاتی ممکن است صفحات وب، پایگاه داده، گروه‌های بحث، پست الکترونیکی، RSS، خبرگزاری‌ها و شرح (آنلاین) از رسانه‌های چاپی باشند.
این وظایف شامل:

≠ ایجاد و ترکیب عبارات جستجو (کلمات کلیدی) برای رفع نیازهای کار تحقیقاتی خاص؛

≠ مرور کارآمد و مفید یک یا چند منبع جهت تعیین اطلاعات مربوط و مرتبط؛

1. ANZILL (Australian and New Zealand Institute for Information Literacy)

2. ACRL (Association of College and Research Libraries)

≠ تصمیم‌گیری در اینکه چه نوع منابعی ممکن است منجر به حصول مفیدترین اطلاعات برای یک نیاز خاص باشد.

◀ **ارزیابی:** قضاوت در مورد اینکه آیا اطلاعات، مشکل اطلاعاتی را مرتفع می‌کند، از طریق تعیین اعتبار منبع، تعصب و جانبداری، به‌روز بودن، تناسب و سایر جنبه‌ها.

اقداماتی از قبیل:

≠ قضاوت در سودمندی نسبی صفحات وب تهیه‌شده و مقالات مجلات آنلاین؛

≠ ارزیابی اینکه آیا یک پایگاه اطلاعاتی به‌طور مناسبی حاوی اطلاعات مرتبط و به‌روز هست؛

≠ تصمیم‌گیری در خصوص اندازه و دامنه جمع‌آوری کافی مجموعه‌ای از منابع که بتواند به‌اندازه کافی منطقه پژوهشی و تحقیقاتی را تحت پوشش قرار دهد.

◀ **مدیریت:** سازمان‌دهی اطلاعات تا به شما یا دیگران کمک کند تا بعداً آن را پیدا کنید.

مواردی مانند:

≠ دسته‌بندی ایمیل‌ها در داخل پوشه‌های مناسب بر اساس نقطه نظرات مهم محتوای ایمیل‌ها؛

≠ تنظیم و مرتب نمودن اطلاعات پرسنلی داخل یک چارت سازمانی؛

≠ مرتب‌سازی فایل‌ها، ایمیل، برگشتی‌های پایگاه داده جهت روشن نمودن خوشه‌های اطلاعاتی مرتبط.

◀ **ادغام و یکپارچه نمودن:** تفسیر و ارائه اطلاعات، از جمله استفاده از ابزارهای دیجیتال برای

ترکیب نمودن، خلاصه کردن، مقایسه و هم‌سنجی (مقابله) اطلاعات از منابع مختلف.

مانند:

≠ مقایسه آگهی‌های تجاری، پست الکترونیکی و یا وب‌سایت‌های فروشندگان رقیب از طریق تلخیص اطلاعات در قالب یک جدول؛

≠ هم‌سنجی و خلاصه کردن اطلاعات از انواع منابع مختلف با توجه به معیارهای ویژه آن به‌منظور مقایسه اطلاعات و تصمیم‌گیری؛

≠ ارائه و نمایش دوباره نتایج مسابقات ورزشی و یا علمی در یک صفحه گسترده (اکسل) برای روشن کردن موقعیت و تصمیم‌گیری نیاز به مسابقات تک حذفی.

❖ **خلق و ایجاد:** تطبیق، کاربرد، طراحی و یا ساخت اطلاعات در محیط‌های دیجیتال.

مانند:

≠ ویرایش و قالب‌بندی یک مدرک مطابق با مجموعه‌ای از مشخصات فرآورده اطلاعاتی (مقاله؛ خبر...)

≠ ایجاد یک اسلاید نمایشی برای پشتیبانی از یک وضعیت در یک موضوع بحث‌برانگیز؛

≠ ایجاد یک صفحه نمایش داده‌ها (بصری سازی داده‌ها) برای روشن کردن ارتباط بین متغیرهای علمی و اقتصادی.

❖ **ارتباط:** انتشار اطلاعات طراحی شده برای مخاطبین خاص در یک قالب دیجیتال مؤثر.

مانند:

≠ قالب‌بندی و فرمت مدارک برای مفیدتر نمودن آن برای یک گروه خاص؛

≠ تبدیل یک ایمیل به یک نمایش موجز که بتواند نیازهای مخاطبان را برطرف نماید؛

≠ انتخاب و سازمان‌دهی اسلایدها برای ارائه‌ای ممتاز به مخاطبان مختلف؛

≠ طراحی بروشور تبلیغ برای یک گروه خاص و متمایز از کاربران.

ETS استاندارد باز و انعطاف‌پذیر است که برای هر جامعه نیازمند بازتعریف و تبیین شاخص‌های متناسب آن جامعه است.

به‌رغم تعریف ارائه‌شده ETS برای سواد اطلاعاتی که به درک ملاحظات اخلاقی و حقوقی پیرامون مسائل استفاده از اطلاعات تأکید کرده است، فقدان این مؤلفه در کنار سایر مؤلفه‌ها احساس می‌شود. لذا به‌منظور رفع این خلأ، پژوهش پیش‌رو ضمن بهره‌گیری از مؤلفه‌های استاندارد ETS به‌عنوان چارچوب تحقیق، بر به‌کارگیری استاندارد پنجم ACRL که ناظر بر درک صحیح از مباحث حقوقی، اقتصادی، اجتماعی و اخلاقی استفاده از اطلاعات است، تأکید می‌نماید.

روش تحقیق

روش این پژوهش به‌صورت پیمایش از نوع همبستگی است که به لحاظ معیار کاربرد، یک بررسی کاربردی است که به بررسی میزان سطح سواد اطلاعاتی با تأکید بر ۷ متغیر سواد اطلاعاتی پاسداس انجام‌شده و ابزار اندازه‌گیری پرسشنامه‌ها چنین بود که برای اندازه‌گیری متغیرها از سؤال و برای اندازه‌گیری سازه‌ها از فن طیف لیکرت استفاده شده است.

جامعه آماری تحقیق حاضر شامل کلیه دبیران خبر و خبرنگاران شاغل در صداوسیما - فقط تهران - هستند. برای محاسبه تعداد نمونه‌ها از فرمول اندازه‌گیری کوکران با دقت برآورد $0.05 = d$ و سطح اطمینان ۹۵ استفاده که مشخص شد ۱۰۱ نفر نمونه نیاز است. همچنین برای انجام نمونه‌گیری ابتدا برای رعایت تناسب حجم نمونه با حجم جامعه با استفاده از روش نمونه‌گیری با احتمال متناسب (PPS) حجم نمونه دبیران خبر و خبرنگاران متناسب با حجم جامعه تعیین و سپس با به‌کارگیری فن نمونه‌گیری تصادفی ساده واحدهای نمونه انتخاب شدند.

برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار Spss و نرم‌افزار آماری Minitab استفاده شده است که تحلیل‌ها در دو سطح آمار توصیفی^۱ و آمار استنباطی^۲ ارائه می‌شوند.

برای سنجش روایی پس از انجام پیش‌آزمون با حجم ۳۰ نفر ابتدا با استفاده از روش تقلیل داده‌ها^۳ و فن تحلیل عاملی^۴ با حذف گونه‌های ناهم‌ساز، گونه‌های مناسب انتخاب شدند و سپس با استفاده از فن گروه‌های شناخته‌شده ۱۵ نفر از پاسخگویان که سواد اطلاعاتی بیشتری داشتند و ۱۵ نفر نیز که دارای سواد اطلاعاتی پایین‌تری بودند، انتخاب شدند. تفاوت نمرات سواد اطلاعاتی آنان بر اساس آزمون U مان - و یتنی معنی‌دار^۵ است. پس‌از آن پرسشنامه مورد تأیید صاحب‌نظران قرار گرفت (اعتبار سنجی محتوایی).

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

-
1. Descriptive Statistics
 2. Inference Statistics
 3. Data Reduction
 4. Factor Analysis
 5. Mann -Whitney U

جدول ۲. قابلیت اعتبار

سطح معنی‌دار	z	-ویکلاکسون w	-من وتینی u
۰/۰۲	-۲/۳۳	۳	۰/۰۰۰

برای سنجش پایایی سؤالات نیز از آزمون آلفای کرونباخ برای هفت متغیر سواد اطلاعاتی استفاده شد که در مجموع مقدار آلفای به دست آمده برای سواد اطلاعاتی نمره ۰/۸۹ به دست آمد که نشان دهنده پایایی بالای گویه‌های پرسشنامه است.

یافته‌های تحقیق

به منظور بررسی سؤالات پژوهش با توجه به ماهیت سؤال از آزمون t یک نمونه‌ای^۱ استفاده کردیم. همچنین برای آزمون فرضیه از آزمون t دو نمونه مستقل^۲ ابتدا سطح سنجش شاخص‌ها را از رتبه‌ای به فاصله‌ای ارتقاء داده و سپس اقدام به استانداردسازی شاخص‌ها در دامنه (۰ - ۱۰۰) کرده‌ایم.

جدول ۳. آزمون t یک نمونه‌ای جهت بررسی مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی مدل پاساداس

ردیف	متغیرهای مورد سنجش سواد اطلاعاتی	فرواوتی	میانگین	انحراف معیار	کرن پایین ۹۵ درصد	آماره‌ی t	سطح معنی‌داری
۱	تعریف نیاز اطلاعاتی	۱۰۱	۵۱/۶	۱۷/۶	۴۸/۷	-۰/۹۳	۰/۱۷۷
۲	جستجو و دستیابی	۱۰۱	۵۱/۱	۱۸/۱	۴۸/۱	-۰/۶۲	۰/۲۶۸
۳	تحلیل و ارزیابی	۱۰۱	۷۵/۲	۱۸/۸	۷۲/۱	۱۳/۵	۰/۰۰۰
۴	مدیریت و سازمان‌دهی	۱۰۱	۴۴/۸	۲۰/۹	۴۱/۴	-۲/۴۷	۰/۹۹۲
۵	ادغام و یکپارچه‌سازی	۱۰۱	۵۱/۳	۲۱/۱	۴۷/۸	-۰/۶۳	۰/۲۶۴
۶	استفاده مؤثر و تولید اطلاعات	۱۰۱	۴۵/۸	۲/۲	۴۲/۲	-۱/۹۴	۰/۹۷۳
۷	رعایت مسائل حقوقی، اخلاقی و...	۱۰۱	۶۴/۲	۱۷/۷	۶۱/۲	۸/۰۲	۰/۰۰۰

مقادیر میانگین، آماره‌های T و سطوح معناداری در جدول فوق نشان می‌دهد سواد اطلاعاتی دبیران خبر و خبرنگاران معاونت سیاسی صداوسیما فقط در مؤلفه‌های ۳ و ۷ (تحلیل و ارزیابی اطلاعات و آگاهی پیرامون مسائل حقوقی، اخلاقی،... استفاده اطلاعات) در سطح قابل قبولی قرار دارد؛ اما در مؤلفه‌های ۱ و ۲ و ۵ (تعریف نیاز اطلاعاتی، ادغام و یکپارچه‌سازی اطلاعات، دستیابی و جستجو اطلاعات) در سطحی متوسط و همچنین در مؤلفه‌های ۴ و ۶ که همان مهارت‌های

1. One sample t test
2. Independent Sample t test

مدیریت و سازمان‌دهی اطلاعات و همچنین استفاده مؤثر و تولید اطلاعات در سطح پایینی قرار دارد.

❖ میانگین نمره سواد اطلاعاتی جامعه مورد مطالعه ۵۱/۶ است که در میانه دامنه ۰-۱۰۰ قرار دارد.

جدول ۴. آزمون t دو نمونه مستقل برای مقایسه میانگین سواد اطلاعاتی بین کسانی که دوره‌های آموزش زبان انگلیسی و یا ICDL را گذرانده‌اند با سایرین

آماره t برای آزمون برابری میانگین‌ها		آماره لون جهت آزمون فرض برابری واریانس‌ها		اختلاف میانگین		فاصله اطمینان ۹۵ درصد برای اختلاف میانگین دو جامعه	
		F _t	Sig معناداری				
پایین کران	بالا کران						
۱۵/۹	۱/۵	۱	۰/۴	۲/۴	۹۹	۰/۰۱۸	۸۷
۱۵/۹	۱/۵			۲	۹۷,۴	۰/۰۱۹	۸۷
۱۸۷	۰/۹	۰/۳	۰/۱	۲/۲	۹۶	۰/۰۳۱	۹/۸
۱۷/۶	۲/۰			۲/۵	۴۴/۱	۰/۰۱۵	۹/۸

نتایج مربوط به هر متغیر در دو سطر ارائه شده است که مقادیر مربوط به سطر اول با فرض برابری واریانس‌ها و سطر دوم نیز با فرض نابرابری واریانس‌ها هست که با توجه به مقدار آماره لون و سطح معناداری و همچنین برابری واریانس‌های دو جامعه در هر متغیر مورد بررسی، بنابراین نتایج مربوط به سطر اول جدول را در نظر می‌گیریم. مقدار آماره T، درجه آزادی df و سطح معناداری sig بیانگر آن است که تفاوت معناداری به لحاظ آماری بین میانگین‌های سواد اطلاعاتی کسانی که دوره‌های آموزش زبان انگلیسی و کاربری کامپیوتر (ICDL) را گذرانده‌اند

با سایرین وجود دارد، پس می‌توان گفت کسانی که این دوره‌ها را طی نموده‌اند دارای سواد اطلاعاتی بیشتری نسبت به سایرین هستند. بنابراین فرض صفر رد و فرضیه تأیید می‌شود.

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج این پژوهش نشان داد که؛ عدم مشارکت فعال خبرنگاران و دبیران خبر در دوره‌های تخصصی، عدم آشنایی کافی و مطلوب آن‌ها به ساختار دانش و ارتباط موضوعات و رشته‌های مختلف علوم با یکدیگر و همچنین قالب‌های متداول اطلاعات، آن‌ها را در شناخت و تعریف نیازهای اطلاعاتی خود دچار مشکل کرده است. این افراد نتوانسته‌اند با پیشرفت‌ها و تحولات وب خود را هماهنگ کنند. این کندی در سازگاری با قابلیت‌های فناوری‌ها ایشان را در جستجو و دستیابی اطلاعات با چالش روبرو ساخته است؛ اما نکته درخور توجه، سطح بالای سواد رسانه‌ای این افراد است که ناظر بر توانایی مطلوب آن‌ها در تحلیل و قضاوت اطلاعات و پیام‌های رسانه‌ای است. ذخیره و بازیابی اطلاعات آسیب‌پذیرترین مهارت کارکنان خبری مورد مطالعه است. مباحث حفاظت و امنیت اطلاعات و همچنین بانک‌های اطلاعاتی می‌تواند آن‌ها را در مدیریت و سازمان‌دهی اطلاعات یاری دهد. ادوارد برنیز معتقد است تبلیغات و مهندسی افکار عمومی زمانی اثربخش خواهد بود که در تمام شئون زندگی افراد، به‌طور مستمر حضور داشته باشد. پس می‌طلبد دبیران و خبرنگاران تمام ظرفیت‌های رسانه‌های موجود را بشناسند و مخاطبان بالقوه آن را درک کنند و از ابزارها و فناوری‌های لازم برای تولید و توزیع پیام در رسانه‌ها استفاده کنند.

آگاهی از سیاست‌های سازمانی، دریافت و انتشار اطلاعات و رعایت مسائل حقوقی و اخلاقی پیرامون اطلاعات از مهارت‌های تقویت‌شده در معاونت سیاسی صداوسیما است. بررسی هفت مؤلفه سواد اطلاعاتی دبیران خبر و خبرنگاران به‌منظور ترسیم وضعیت کلی این مهارت، نشان می‌دهد: سواد اطلاعاتی جامعه مورد مطالعه در سطح متوسطی قرار دارد که فاصله زیادی با دامنه‌های بالا (۱۰۰) دارد که خود می‌تواند دلالت بر مغفول ماندن آموزش این مهارت‌ها در نظام آموزش عالی و محیط‌های شغلی باشد. خبر چیزی جز اطلاعات نیست و این خبرنگار است که اطلاعات را جمع‌آوری و پردازش می‌کند و آن را در قالب یک فرآورده اطلاعاتی به نام خبر منتشر می‌کند. از آنجائی که دبیران خبر و خبرنگاران، بازیگران اصلی عرصه اطلاع‌رسانی در جامعه هستند، ارتقاء سطح سواد اطلاعاتی آن‌ها ضرورتی برای تحقق اهداف رسانه ملی است.

با توجه به نقش مهم دوره‌های ضمن خدمت در ارتقاء مهارت‌های شغلی کارکنان، گنجاندن آموزش‌های مرتبط با سواد اطلاعاتی در این دوره‌ها گامی مهم در افزایش سطح این مهارت خواهد بود. امروزه بخش عمده‌ای از اطلاعات به زبان انگلیسی است. زبانی که مورد استفاده بسترها و محمل‌های دسترسی است. افزون بر آن، زبان انگلیسی، زبان فناوری اطلاعات است و برای نشان دادن اجزاء اینترنت، پایگاه‌های اطلاعاتی و صفحه‌های الکترونیکی، چگونگی کار با آن‌ها و استفاده از آن‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرد. پس گذراندن دوره‌های زبان انگلیسی به افزایش مهارت‌های اطلاعاتی افراد منجر خواهد شد.

پاساداس، اسپیتزر، آیزنبرگ و لو در تبیین روابط سواد اطلاعاتی با سایر مفاهیم سواد، بر ارتباط محکم و متقابل سواد کامپیوتری و سواد شبکه‌ای با سواد اطلاعاتی تأکید دارند (Spitzer & other, 1998). در این پژوهش نیز مشخص شد که آموزش دوره‌های ICDL در ارتقاء سطح سواد اطلاعاتی مؤثر خواهد بود.

در مجموع، سواد اطلاعاتی می‌تواند همه را در بر بگیرد. این بدان معنی است که سواد اطلاعاتی به افراد یادگیرنده که درگیر آن هستند وام می‌دهد (Bordonaro K, 2018: 429) و این وام دادن را می‌توان به افزایش بهره‌وری در کاری به حساب آورد که به آن مشغول هستیم. صداوسیما برای به‌روزرسانی سواد اطلاعاتی خبرنگاران، دبیران خبر و کارکنان خبری خود نیازمند اتخاذ سیاست‌ها و دستورالعمل‌هایی است که در افزایش سواد اطلاعاتی آن‌ها مؤثر باشد. در جوامع کنونی و با توجه به صحنه رقابت خبری بین رسانه‌ها، نیاز به افزایش سواد اطلاعاتی کارکنان خبری احساس می‌شود تا آن‌ها بتوانند در این میدان رقابت موفق عمل کنند، برخی از پیشنهادها مبتنی بر این پژوهش در ارتباط با افزایش سواد اطلاعاتی کارکنان خبری به شرح زیر است؛

- ≠ تدوین استاندارد ملی سواد اطلاعاتی برای مشاغل خبری؛
- ≠ مهندسی مجدد دوره‌های آموزش ضمن خدمت مشاغل خبری؛
- ≠ بازتعریف شرایط احراز شغل‌های مرتبط با خبر؛
- ≠ برگزاری دوره‌های ژورنالیسم همگرا با رویکرد به همگرایی رسانه‌های نوین و سنتی؛
- ≠ اصول جستجوی عمیق در اینترنت و مرجع‌شناسی با رویکرد به مراجع رسانه‌های الکترونیکی؛

از جمله راه کارهای ارتقاء سطح سواد اطلاعاتی دبیران خبر، خبرنگار و کارکنان خبری است.

منابع و مأخذ

- ابطحی، عطاءالله (۱۳۸۵). **اتاق خبر آنلاین**. مجموعه مقالات روزنامه‌نگاری سایبر، گردآورنده: حمید ضیایی‌پور، تهران: دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم تحقیقات.
- آستین، جان (۱۳۸۷). **نشست تخصصی ژورنالیسم همگرا، معاونت سیاسی صداوسیما**، بازیابی ۸ بهمن، ۱۳۸۷، از: <http://www.medianews.ir/fa/2009/01/27/john-austin.html>
- پاستر، مارک (۱۳۷۷). **عصر دوم رسانه‌ها**، ترجمه غلامحسین صالحیار، مؤسسه ایران.
- شکرخواه، یونس (۱۳۷۹). **تکنولوژی‌های ارتباطی و جامعه اطلاعاتی**، تهران: انوشه.
- شکرخواه، یونس (۱۳۸۴). **روزنامه‌نگاری سایبر، جامعه اطلاعاتی و آزادی بیان**، تهران: ثانیه.
- فرهنگی، علی‌اکبر و داود نعمتی انارکی (۱۳۹۴). **رسانه و خبر؛ برخی دیدگاه‌های غالب و انتقادی**، تهران: انتشارات دانشگاه صداوسیما.
- یاری، شیوا (۱۳۹۰). «مروری برمتون سواد اطلاعاتی در ایران»، **کتابداری و اطلاع‌رسانی**، شماره ۱.
- Aufdrheide, p. (1993). **Media literacy. A report of the national leadership conference on media literacy**. Queenstown: Aspen Institute.
- Barden, R.A., Hortin, J. A (1982). Identifying the theoretical foundations of visual literacy. **Visual / Verbal languaging**, 2, 37-42.
- Bradley, Fiona (2003). **Information Literacy Libraries: The challenge of developing information literacy instruction programs in special library environment**. Unpublished thesis master's, Curtin University of Technology, Sydney.
- Breivik, P. S. (2005). **21st century learning and information literacy**. Change 37(2), 20-27.
- Bordonaro K (2018). Adult education and academic libraries. **Information and Learning Science** 119(7/8): 422-431.
- Burchinal, L.G (1976). **The communications revolution: America's third century challenge**. In the future of organizing knowledge. Papers presented at the Texas A & M University.
- Catts, ralph.lau.jesus(2008). **Towards Information Literacy Indicators**. White paper for UNESCO Information for All Programme (IFAP). Paris: UNESCO.
- Egelhofer, J. L. & Lecheler, S. (2019). Fake news as a two-dimensional phenomenon: a framework and research agenda. **Annals of the International Communication Association**, 43, 97-116.
- Flynn, D. J. Nyhan, B. & Reifler, J. (2017). The nature and origins of misperceptions: Understanding false and unsupported beliefs about politics. **Political Psychology**, 38(Supp. 1), 127-150.
- Forest, Woody Horton Jr. (2008). **Understanding Information Literacy: A Primer**. White paper for UNESCO Information for All Programme (IFAP). Paris: UNESCO.
- Garrison, B. (2000). Journalist's perceptions of online information-gathering problems. **Journalism and Mass Communication Quarterly**, 77(3), 500 -514.

- Herbert, J. (1998). Broadcast journalism: format and language. In M. Breen (Ed.), **Journalism: theory and practice** (pp.265-300). Paddington, NSW: McLeay Press.
- Jenkin, Henry (2001). **digital renaissance: convergence?** I diverge. Retrieved 1 Jan, 2012, from www.technologyreview.com/business/12434/
- Katz, I. R. (2007). Testing information literacy in digital environments: The ETS iSkills™ assessment. **Information Technology and Libraries**, 26(3), 3–12.
- Loo, A. (2006). A model for information literacy course development: **a liberal arts university perspective**. *Library Review*, 55(4), 249-258.
- McClure, Charles R. (1993). **Network literacy in an electronic society: an educational disconnect**. Queenstown, MD: Institute for Information Studies.
- Oblinger, D. G. Oblinger, J. L. (2005). **Educating the Net Generation**. Washington, D.C.: EDUCAUSE, retrieved 10 Mar, 2011, from <http://www.educause.edu/educatingthenetgen>
- Otike, Japheth (1999). The information needs and seeking habits of Lawyers in England: a pilot study. **The International Information & Library Review**, 31(1), 19-39.
- Owens, Howard (2007). **Twelve things journalists can do to save journalism**. Retrieved 6 Nov, 2009, from: <http://www.howardowens.com/2007/twelve-things-journalists-can-do-to-save-journalism>
- Quinn, S. (2002). **Knowledge management in the digital newsroom**. Oxford: Focal Press.
- Rockman, I. F. (2002). **Strengthening connections between information literacy, general education, and assessment efforts**. *Library Trends*, 51(2), 185–98.
- S. Mo Jones-Jang, Tara Mortensen, Jingjing Liu, (2019), **Does Media Literacy Help Identification of Fake News? Information Literacy Helps, but Other Literacies Don't**, *American Behavioral Scientist*, SAGE Publications Article reuse guidelines: sagepub.com/journals-permissions, DOI: 10.1177/0002764219869406
- Spitzer, Kathleen L. Eisenberg, Michael B. Lowe, Carrie A. (1998) **Information Literacy Essential skills (skills for the Information Age)**. New York: Eric
- Tanner, A., Pierce, S Pravikoff, D. (2004). **Readiness for evidence-based practice: information literacy needs of nurses in the United States**. *Studies in health technology formatics*, 107(Pt 2), 936-40.
- Watson, J. (1998). **Media communication: An introduction to theory and process**. New York: Hound mills, Basingstoke, Hampshire, Macmillan Press.
- Wileman, R. E (1980). **Exercises in visual thinking**. New York: Hastings House.